

Т. Штим, здобувач

ОСПОРЮВАННЯ ПРАВОЧИНІВ ІЗ ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЮ ТА ЗНАЧНИХ ПРАВОЧИНІВ

Стаття присвячена питанням оспорування правочинів із заінтересованістю та значних правочинів.

Ключові слова: правочини із заінтересованістю, значні правочини недійсність, оспорування.

Статья посвящена вопросам оспаривания крупных сделок и сделок с заинтересованностью и крупных сделок.

Ключевые слова: сделки с заинтересованностью, крупные сделки, недействительность, оспаривание.

The article deals with the issue of challenging the transactions with conflict of interest and great transactions.

Key words: transactions with conflict of interest, great transactions, invalidity, challenging.

Особливість правочинів із заінтересованістю та значних правочинів акціонерного товариства (далі – АТ) вимагає аналізу багатьох питань, що з ними пов'язані. Серед них значний інтерес викликають питання про можливість визнання недійсними таких правочинів та кола осіб, що можуть оспорювати такі правочини, якщо останні були вчинені з порушення встановленого законом порядку. Зазначене питання постає насамперед у зв'язку з тим, що у Законі України "Про акціонерні товариства" (далі – ЗУ Про АТ) загалом не врегульоване це питання, не напрацьована відповідна судова практика, а також незначна кількість наукових досліджень з цієї проблематики.

Окремим питанням оспорування значних правочинів та правочинів із заінтересованістю присвячені роботи таких вчених як Боднар Т. В. [1,2], Будилін С. Л., Гутніков О. В. [3], Карчевський К. А. [4,5], Кондратенко Л. О. [6], Пушкарьов І. П. [7], Степанюк Н. В. [8], Телюкіна М. В. [9] та інші.

Метою цієї статті є дослідження окремих питань оспорування правочинів із заінтересованістю та значних правочинів, виявлення недоліків правового регулювання та напрацювання рекомендацій для їх усунення.

Правочини із заінтересованістю та значні правочини вважаються дійсними, якщо вони відповідають низці вимог, визначених законодавством.

З аналізу норм Господарського кодексу України [10] (далі – ГК України) (ст. 207) та Цивільного кодексу України [11] (далі – ЦК України) (ст. 203) випливає, що умовами дійсності правочину (договору) є відповідність змісту такого правочину вимогам закону, наявність господарської компетенції, форма правочину та відповідність волі волевиявленню.

Правочини із заінтересованістю та значні правочини мають специфічний порядок укладення, що проявляється в попередньому прийнятті рішення органами АТ на укладення таких договорів (ст. 70-72 ЗУ Про АТ) [12]. Отже, одним з елементів дійсності договорів на значну суму та договорів із заінтересованістю, поряд з загальними, є також специфічний порядок їх укладення, недотримання якого може спричинити визнання їх недійсними.

Недійсні договори поділяються на оспорувані та нікчемні. Відповідно до ч. 2 с. 215 Цивільного кодексу України, нікчемним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом. Відповідно до ч. 3 с. 215 Цивільного кодексу України, якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним – оспоруваний правочин.

Слід звернути увагу на те, що ЗУ Про АТ нічого не зазначає про наслідки недотримання порядку вчинення значних правочинів. Звідси, випливає, що у разі недотримання встановленого статтею 70 Закону порядку вчинення значних правочинів, останні можуть бути визнані недійсними в судовому порядку відповідно до загальних норм про недійсність правочинів, а також норм абз. 4 ч. 3 ст. 42 ЗУ Про АТ стосовно прийняття за-

гальними зборами акціонерів рішення про звернення з позовом у разі недотримання вимог Закону при вчиненні значного правочину.

На відміну від значних правочинів, стосовно правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість законодавством України прямо передбачена можливість оскарження такого правочину в судовому порядку у випадку недотримання законодавчих вимог до його вчинення (ч. 1 ст. 72 ЗУ Про АТ). Проте, Закон не містить вказівки на осіб, що мають право вимагати визнання таких правочинів недійсними.

На відміну від вітчизняного законодавства, в Законі Російської Федерації "Про акціонерні товариства" [13] зазначено, що і значні правочини, і правочини, щодо вчинення яких є заінтересованість можуть бути визнані недійсними, при чому до осіб, що можуть оскаржувати дійсність зазначених договорів закон відносить саме товариство та його акціонерів (ст. 79, 84 ФЗ Про АТ). Отже, в Російській Федерації застосовуються однакові правові наслідки до даних договорів у разі порушення порядку їх укладення. Враховуючи те, що положення про значні правочини та правочини із заінтересованістю передбачені в одному розділі ЗУ Про АТ, а також є схожими за своїми особливостями, то можна застосувати норму про недійсність правочинів із заінтересованістю (ст. 72 Закону) і до значних правочинів. Проте, з метою уникнення суперечностей, було б доцільно в статті 70 Закону зазначити, що значні правочини, укладені з порушенням встановленого законом порядку можуть бути визнані недійсними.

Таким чином, попри загальні підстави недійсності договорів, які передбачені в ГК України та ЦК України, ще однією підставою для оскарження даної категорії договорів може бути порушення порядку їх укладення.

Значний інтерес становить питання суб'єктів оскарження таких правочинів. Як вже було зазначено вище, вітчизняний Закон не вирішує це питання. З аналізу норм Закону Російської Федерації "Про акціонерні товариства" [13] випливає, що як і значні правочини, так і правочини із заінтересованістю, які вчинені з порушенням встановлених вимог до них, можуть бути визнані недійсними за позовом товариства або акціонера (ч. 6 ст. 79, ч. 1 ст. 84).

Проте, слід також зазначити, що в юридичній літературі у зв'язку з цим пропонувалося, щоб такі правочини визнавалися недійсними тільки у тому випадку, якщо голосування акціонера, що звернувся з таким позовом, могло вплинути на прийняття товариством рішення та, якщо товариство або акціонер зазнав/ чи міг зазнати збитків у зв'язку з таким правочиним. Таку думку свого часу висловлювала, зокрема, М. В. Телюкіна [9] і мотивувала цю пропозицію захистом від дій недобросовісних акціонерів, які зловживають своїми процесуальними правами.

Згодом такі пропозиції знайшли своє відображення в ФЗ Про АТ [13], де крім наведених вище винятків передбачено також, що дані правочини не можуть бути визнані недійсними, якщо до моменту розгляду справи

у суді надані докази наступного схвалення правочинів за умовами, передбаченими Законом; також, коли при розгляді справи у суді доведено, що інша сторона за даним правочином не знала і не повинна була знати про порушення порядку його укладення.

Ми не погоджуємося з такими положеннями (саме в частині оскарження правочину акціонером), оскільки вважаємо, що в такому разі порушуються права міноритарних акціонерів в угоду більшості. До того ж, справедливою вважаю думку Л. О. Кондратенко, яка зазначає, що з практичної точки зору акціонеру буде доволі складно довести можливість його впливу на прийняття рішення або на наявність збитків і приходиться до висновку про малу ймовірність застосування такої норми на практиці [6, с. 98-99]. Аналогічну думку висловлював також І. П. Пушкар'юв (в роботі, що була видана до внесення змін в російське законодавство, тобто, до 2009 року) і зазначав, що акціонери, виступаючи позивачами у справі про визнання недійсними правочинів із заінтересованістю та значних правочинів не зобов'язані доводити факт порушення тим чи іншим правочином їх законних прав та інтересів. "Справа в тому, що у виконавчого органу відсутні повноваження на укладення даного правочину, тобто воля не була сформована тим органом, до компетенції якого входить прийняття рішення про вчинення таких правочинів" [7, с. 137].

За загальним правилом, за захистом до суду можуть звертатися особи, права та законні інтереси яких порушено. Аналізуючи питання значних правочинів О. М. Вінник приходиться до висновку, що "особою, що може звернутися за захистом свого права та/або законного інтересу до суду у зв'язку з його порушенням, є акціонерне товариство, однак за певних обставин такими особами можуть бути і його акціонери (наприклад, якщо внаслідок вчинення, в порушення встановленого порядку, значного правочину майнова база/активи товариства зменшилася настільки, що загальні збори не можуть навіть приймати рішення про виплату дивідендів чи прийняте раніше відповідне рішення не може бути виконане (ст. 31 ЗУ Про АТ)" [14, с. 213]. К. А. Карчевський з цього приводу зазначає, що акціонер буде мати змогу звернутися з позовом до суду про оскарження правочину тільки у тому разі, якщо установчим документом АТ буде закріплено таке право. Попри це, він акцентує увагу, що це питання є дискусійним і основним суб'єктом, який може оскаржити такий правочин все таки залишається саме товариство, а не акціонер [5, с. 29-30].

У вітчизняній судовій практиці дійсно доволі складно реалізувати право на оскарження правочинів акціонером, оскільки згідно п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами корпоративних спорів" від 24.10.2008 р. № 13 [15] зазначено, що при вирішенні корпоративного спору господарський суд повинен встановити наявність в особи, яка звернулася з позовом, суб'єктивного матеріального права або законного інтересу, на захист якого подано позов, а також з'ясувати питання про наявність чи відсутність факту їх порушення або оспорювання. Не можна задовольняти позовні вимоги щодо захисту права, яке може бути порушено у майбутньому і щодо якого невідомо, чи буде воно порушено, зокрема вимоги про припинення дій шляхом заборони чинити перешкоди позивачу стосовно участі у загальних зборах на майбутнє.

Таким чином, реалізація цього права можлива тільки у тому випадку, якщо правочином, що оскаржується порушені права та охоронювані законом інтереси акціонера товариства та /або самого товариства і метою такого позову буде відновлення цих прав та інтересів. Тому позивачі за даною категорією справ повинні дово-

дити, які реально права порушені і які конкретно негативні наслідки виникли у зв'язку з таким правочином.

Як вже було зазначено вище, ми не погоджуємося з такою позицією і вважаємо за доцільне, надати право акціонерам оскаржувати правочини із заінтересованістю та значні правочини, які вчинені з порушенням встановленого порядку, оскільки дотримання законного порядку є підставою дійсності такої категорії правочинів. І як наслідок, відсутність прийняття рішення про їх вчинення може спричинити визнання таких правочинів недійсними.

Проте можливі й зловживання з боку дрібних акціонерів шляхом подання необґрунтованих позовів. З огляду на це можна запропонувати застосовувати конструкцію "похідного позову" або "непрямого позову", що надає можливість акціонеру подати позов на захист інтересів товариства та/або інших акціонерів і є притаманним для корпоративного права США [16] і є правовим засобом впливу окремих груп акціонерів на менеджмент корпорацій [цит. за працею 17, с. 143]. Суть непрямого позову полягає в опосередкованому характері захисту прав та інтересів акціонерів [17, с. 144]. У ЗУ Про АТ в ч. 2 ст. 72 вже була спроба легалізації такого позову, тобто подання акціонером позову в інтересах товариства без вимоги про обґрунтування порушення інтересу самого акціонера. Проте від 03.02.2011 року редакція цієї статті була змінена. Очевидно, було б доцільним повернути стару редакцію статті і закріпити за акціонерами право подання похідного позову. Проте це питання потребує окремого дослідження, яке буде викладене в наступній публікації.

Досліджуючи питання визнання недійсними значних правочинів акціонерних товариств, К. А. Карчевський зазначає, що оскаржувати такі правочини мають можливість й інші особи, в тому числі контрагенти за відповідним договором та інші заінтересовані особи [5, с. 35-36]. Обґрунтовує свою думку, спираючись на норми ГК України і вважає, що значні правочини, а також схожі за правовим режимом правочини із заінтересованістю, є господарськими зобов'язаннями, зокрема майново-господарськими і до них можна застосовувати положення статей 207,208 ГК України. Таким чином, він справедливо приходиться до висновку, що значний правочин може бути визнано недійсним на вимогу не тільки акціонерного товариства, а й іншої сторони (контрагента) за відповідним договором (правочином) та іншою заінтересованою особою (в тому числі органом державної влади) [5, с. 36].

В літературі також висвітлюється питання можливості пред'явлення позову про визнання недійсними такої категорії правочинів особами, що втратили свій статус до моменту оспорювання правочину, або навпаки, особами, що отримали такий статус уже після укладення такого правочину [6, с. 97]. Це питання вирішується у вітчизняній судовій практиці. Так, відповідно до п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 року № 13 "Про практику розгляду судами корпоративних спорів" [15], право на звернення до суду з позовом про визнання недійсними рішень органів управління товариства мають лише ті його акціонери (учасники), які були акціонерами (учасниками) на дату прийняття рішення, що оскаржується. Вимоги акціонера (учасника) товариства про визнання недійсним рішення органу управління товариства не підлягають задоволенню, якщо на момент його прийняття позивач ще не набув права власності на акції чи частку в статутному капіталі товариства, оскільки його корпоративні права не могли бути порушеними.

Отже, право звертатися до суду з позовом про оскарження таких правочинів мають акціонери, які були такими на момент вчинення правочинів.

Ще одне питання, на яке слід звернути увагу стосується захисту контрагента по таких договорах. Існують дві протилежні позиції з цього приводу. Одні вчені вважають, що визнання значного правочину недійсним порушує законні права та інтереси добросовісного контрагента. Так, О. В. Гутніков пропонує визнавати значний правочин недійсним тільки у випадку, якщо інша сторона правочину знала про те, що для юридичної особи такий правочин є значним і був порушений порядком його укладення [3, с. 438-439]. Аналогічної точки зору притримується Т. В. Боднар [1,2]. Прибічники іншої точки зору (зокрема, Л. О. Кондратенко) [6, с. 97] заперечують можливість визнання недійсним значного правочину ставити у залежність від того знала, чи не знала інша сторона те, що правочин є значним. Зазначають, що в такому випадку втрачається призначення категорії значних правочинів.

Вважаємо за доцільне передбачити в законі, що акціонерне товариство, до укладення значного правочину чи правочину із заінтересованістю зобов'язане повідомити контрагента про те, що такий договір є значним або з заінтересованістю для акціонерного товариства. В протилежному випадку, таке акціонерне товариство, у разі визнання правочину недійсним, буде зобов'язане відшкодувати збитки іншій стороні.

Слід також закріпити в Законі положення, що значні правочини та правочини із заінтересованістю, у разі порушення порядку їх укладення, можуть бути визнані недійсними за позовом визначених в законі заінтересованих осіб (зокрема, акціонерного товариства, акціонера та контрагента за договором).

Таким чином, правочини із заінтересованістю та значні правочини будуть вважатися дійсними за умови дотримання передбачених законом положень. У випадку неприйняття рішення про їх вчинення, або порушення порядку їх вчинення, такі правочини можуть бути визнані недійсними за рішенням суду. До осіб, які мають право оскаржувати такі договори (правочини) слід віднести акціонерне товариство, акціонера та контрагента за таким договором (при чому, надати контрагенту

право вимагати відшкодування збитків, яких він зазнав у зв'язку з визнанням такого договору недійсним).

Список використаної літератури. 1. Боднар Т. Значні правочини акціонерних товариств / Т. Боднар // Юридична Україна. – 2009. – № 1. – с.43-48. 2. Боднар Т. Правочини акціонерних товариств, щодо вчинення яких є заінтересованість / Т. Боднар // Юридична Україна. – 2009. – № 2. – с.36-40. 3. Гутніков О.В. Недействительные сделки в гражданском праве: Теория и практика оспаривания / О. В. Гутніков. – М.: Бератор-Пресс, 2003. – 576 с. 4. Карчевський К. А. Недійсність значного правочину акціонерного товариства, вчиненого з порушенням встановленого порядку / К. А. Карчевський // Актуальні питання цивільного та господарського права. 2010. – № 4 (23). – с.9-19. 5. Карчевський К. А. Особи, що можуть звернутися з позовом про визнання недійсним значного правочину акціонерного товариства, вчиненого з порушенням встановленого порядку / К. А. Карчевський // Актуальні питання цивільного та господарського права. 2010. – № 5 (24). – с. 24-38. 6. Кондратенко Л. О. Недействительность сделок, совершаемых юридическими лицами : дисс... к. ю. н.: спец. 12.00.03 / Байкальский государственный университет экономики и права. – Иркутск, 2007. – 192 с. 7. Пушкарев И. П. Порядок одобрения органами управления хозяйственных обществ крупных сделок и сделок, в совершении которых имеется заинтересованность : дисс... к. ю. н. спец. 12.00.03. – Челябинск, 2008 – 209 с. 8. Степанюк Н. В., Анисимов А. В. Оспаривание сделок с заинтересованностью и крупных сделок в рамках корпоративных споров / Н. В. Степанюк, А. В. Анисимов // Законы России: опыт, анализ и практика. – 2011. – № 10. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CJ;n=57831> 9. Телюкина М. В. Комментарий к ФЗ "Об акционерных обществах" (постатейный) [Электронный ресурс] / СПС "Консультант Плюс". – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=СМВ;n=6401> 10. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : від 16 січня 2003 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> господарський кодекс 11. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : від 16 січня 2003 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> цивільний кодекс 12. Закон України "Про акціонерні товариства" від 17.09.2008 р. № 514-VI. ВВР № 50-51, ст. 384. 13. Федеральний Закон "Об акционерных обществах" от 26.12.1995 г. № 208-ФЗ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/stockcomp/> 13. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України "Про акціонерні товариства" / О. М. Вінник. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – с. 312. 14. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами корпоративних спорів" від 24 жовтня 2008 року № 13. 15. Модельний закон США "Про підприємницьку корпорацію" [Електронний ресурс] / Model business corporation act annotated : official text with official comments and statutory cross-references, Revised through 2005 adopted by the Committee on Corporate Laws of the Section of Business Law, with the support of the American Bar Association / Section of Business Law. – Режим доступу : <http://www.abanet.org/buslaw/committees> 16. Гуреев В. А. Проблемы защиты прав и интересов акционеров в Российской Федерации / В. А. Гуреев. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 112 с.

Надійшла до редколегії 13.12.12

УДК 347.1

I. Ромащенко, асп.

МОЖЛИВІСТЬ ЗАХИСТУ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИМИ СПОСОБАМИ ЗАХИСТУ

В статті на основі наукових джерел та прикладів судової практики з'ясовується можливість застосування цивільно-правових способів захисту у публічно-правових відносинах.

Ключові слова: цивільно-правовий спосіб захисту, публічно-правові відносини, визнання права.

В статье на основе научных источников и примеров судебной практики выясняется возможность применения гражданско-правовых способов защиты в публично-правовых отношениях.

Ключевые слова: гражданско-правовой способ защиты, публично-правовые отношения, признание права.

On the basis of scientific sources and examples of court practice this article investigates whether it is possible to apply civil ways of legal protection in public legal relationships.

Key words: civil way of legal protection, public legal relationships, right recognition.

У науці цивільного права вивченням способів захисту цивільних прав займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема, Андрійцьо В.Д., Грибанов В.П., Колесов Р.М., Кузнецова Н.С., Підлубна Т.М., Тимченко Г.П., Шимон С.І. та інші. При цьому, поняття "спосіб захисту права" властиве не лише цивільному праву, оскільки дослідники звертаються до висвітлення проблем способів захисту прав також у інших галузях права [1, с. 113-116; 2, с. 26-31], в результаті чого поряд із формулюванням "цивільно-правовий спосіб захисту прав"

[3, с. 386-392] існують також формулювання на зразок "адміністративно-правовий спосіб захисту прав" [4]. Крім того, у доктрині запропоновано підхід, за яким публічні права також можуть бути захищеними за допомогою цивільно-правових способів захисту [5]. Зазначені питання потребують детального дослідження, оскільки не є достатньо вивченими на даний момент в межах існуючих розробок.

Метою даної статті є з'ясування можливості захисту публічних прав цивільно-правовими способами захисту прав.

© Ромащенко І., 2013

